

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Факультет психології та соціальної роботи
Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Майя НІКОЛАЄВА

2025р.

**ПРОГРАМА
КУРСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ДЛЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ
ТА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-ПОЛІГРАФОЛОГІВ**

**Особливості проведення психологічних досліджень із
застосуванням поліграфа у справах, пов'язаних з
корупцією та економічними злочинами. «Політичні»
розслідування**
(назва курсу підвищення кваліфікації)

Рівень вищої освіти освіта дорослих (післядипломна освіта)

Спеціальність С4 «Психологія»
(код і назва спеціальності (тей))

Програма підвищення кваліфікації «Особливості проведення психологічних досліджень із застосуванням поліграфа у справах, пов'язаних з корупцією та економічними злочинами. «Політичні» розслідування». Одеса: ОНУ, 2025. 13с.

Розробники:

Ласунова С.В., к.пед.н., судовий експерт, завідувач відділу науково-методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення експертної діяльності ОНДІСЕ;
Морозова Т.Р., д.психол.н., судовий експерт, старший науковий співробітник КНДІСЕ, Президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів;
Варнава У.В., к.психол.н., доцент кафедри соціальної роботи ОНУ імені І. І. Мечникова

Навчальна програма затверджена на засіданні Вченої ради ФПСР ОНУ імені І. І. Мечникова

Протокол № 6 від «23» вересня 2025 року

Голова Вченої ради

(підпис)

Лариса ДУНАЄВА

Обговорено та рекомендовано до затвердження навчально-методичною комісією (НМК) факультету психології та соціальної роботи:

Протокол № 8 від «17» вересня 2025 р.

Голова НМК

(підпис)

Сидун І.В.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАМИ	
Обсяг програми	180 год / 6 кредитів ЄКТС
Форма підвищення кваліфікації	Очна (денна) / У змішаному форматі
Мета	Поглибити знання та розвинути спеціалізовані практичні навички поліграфологів для ефективного, достовірного та етичного проведення психологічних досліджень із застосуванням поліграфа в умовах високого ризику, що характерні для розслідувань корупції, економічних злочинів, а також у «політичних» розслідуваннях, які характеризуються підвищеним суспільним, медійним та інституційним тиском.
Завдання	Основні завдання програми полягають у забезпеченні учасників: – глибоким розумінням специфіки психології та поведінки осіб, причетних до корупційних, економічних злочинів та фігурантів "політичних" розслідувань; – оволодінням специфікою формулювання питань та складання тестових опитувальників для виявлення прихованої інформації, пов'язаної зі складними схемами (хабарництво, відмивання коштів, шахрайство тощо); – навчанням ефективним стратегіям виявлення та нейтралізації складних, високоінтелектуальних способів протидії, що застосовуються у даних категоріях справ; – вдосконаленням навичок аналізу та інтерпретації поліграм у контексті багатоепізодних, юридично складних та суспільно резонансних розслідувань; – ознайомленням із процесуальними вимогами, правовими ризиками та етичними стандартами при проведенні поліграфологічних досліджень у справах, що мають підвищений суспільний резонанс; – розвитком критичного мислення та здатності приймати обґрунтовані рішення в умовах високого тиску та конфіденційності.
Напрями	Прикладна психофізіологія, інструментальна психодіагностика.
Перелік компетентностей, які вдосконалюються	Загальні компетентності (ЗК) ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Здатність проведення психофізіологічних досліджень на високому рівні. ЗК3. Вміння аналізувати складні ситуації, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та інтегрувати інформацію з різних джерел. ЗК4. Здатність критично оцінювати отримані дані, виявляти потенційні упередження та сумнівні моменти у свідченнях. ЗК5. Здатність діяти відповідно до найвищих стандартів професійної етики та відповідальності при проведенні поліграфологічних досліджень, особливо у справах з високим суспільним резонансом. ЗК6. Ефективна взаємодія з учасниками процесу (слідчі, прокурори, адвокати, досліджувані особи) у складних та конфліктних ситуаціях. ЗК7. Здатність працювати в умовах високого психологічного

	навантаження, тиску та конфіденційності. ЗК8. Дотримання принципу об'єктивності незалежно від зовнішнього тиску чи особистих переконань. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК) СК1. Готовність забезпечити відповідні організаційні умови проведення психофізіологічного дослідження, незалежно від змісту та об'єму завдань, що підлягають вирішенню. СК2. Здатність підібрати та забезпечити для проведення психофізіологічного дослідження сертифіковане обладнання й відповідне програмне забезпечення, що унеможливорює редагування або видалення стимулів і фізіологічних показників в раніше проведених дослідженнях (з метою уникнення фальсифікацій). СК3. Здатність встановлювати та підтримувати психологічний контакт із обстежуваною особою з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей. СК4. Здатність відповідно та адекватно ситуації оцінювати доцільність і можливість проведення психофізіологічного дослідження для вирішення поставлених завдань в економічних, корупційних та політичних розслідуваннях. СК5. Здатність опанувати сучасні підходи, основні принципи та порядок проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в економічних, корупційних та політичних розслідуваннях. СК6. Здатність застосовувати отримані теоретичні знання та практичні навички для реалізації завдань службових і приватних розглядів в економічних, корупційних та політичних розслідуваннях. СК7. Здатність до усвідомленого вибору та правильного використання відповідної базової методології психофізіологічного дослідження із використанням поліграфа в економічних, корупційних та політичних розслідуваннях. СК8. Знання психології та механізмів вчинення корупційних злочинів (хабарництво, зловживання владою/становищем, відмивання коштів), економічних злочинів (шахрайство, розкрадання, ухилення від податків) та їх типових проявів. СК9. Здатність розуміти та враховувати особливості суспільного та медійного контексту, репутаційні ризики та вплив зовнішніх факторів на процес розслідування. СК10. Компетенція у виявленні та інтерпретації психологічних особливостей осіб з високою мотивацією до приховування, схильних до маніпуляцій, осіб з високим соціальним статусом. СК11. Компетенція у розробці та застосуванні спеціалізованих тестів та питань, які ефективно працюють з конкретними деталями фінансових операцій, корупційних схем та політичних подій. СК12. Поглиблене розуміння вимог доказовості, допустимості та значущості поліграфологічних висновків у резонансних судових справах.
--	--

	СК13. Здатність ефективно планувати та проводити поліграфологічні дослідження у справах, які включають численні епізоди, складні фінансові потоки та велику кількість учасників.
Програмні результати навчання	ПРН 1. Знання специфіки психології та поведінки осіб, причетних до корупційних, економічних злочинів та фігурантів "політичних" розслідувань; прийомів формулювання питань та адаптації тестів поліграфа для виявлення прихованої інформації, пов'язаної зі складними схемами (хабарництво, відмивання коштів, шахрайство, політичні технології тощо); стратегій виявлення та нейтралізації складних, високоінтелектуальних способів протидії, що застосовуються у даних категоріях справ; процесуальних вимог, правових ризиків та етичних стандартів при проведенні поліграфологічних досліджень у справах, що мають підвищений суспільний інтерес. ПРН 2. Вміння проводити аналіз, синтез, творче осмислення, оцінювання та систематизацію різноманітних інформаційних джерел для проведення психологічних досліджень з використанням новітніх методів, технології обробки та представлення інформації в економічних, корупційних та політичних розслідуваннях. ПРН 3. Вміння розробляти та адаптувати тест-опитувальники, специфічні для виявлення прихованої інформації про: ✓ конкретні суми, дати та обставини передачі/отримання хабарів; ✓ механізми та учасників схем відмивання коштів; ✓ деталі розкрадання державних коштів чи майна; ✓ специфічні дії та рішення, що стосуються зловживання владою/службовим становищем; ✓ факти та обставини, релевантні для «політичних» розслідувань. ПРН 4. Вміння проводити поглиблений психологічний аналіз досліджуваних осіб, що фігурують у корупційних, економічних чи «політичних» справах, виявляючи їхні мотивації, психологічні захисти та потенційні маніпуляції. ПРН 5. Вміння виявляти та інтерпретувати тонкі психофізіологічні та поведінкові ознаки застосування складних контрзаходів (фізичні, психологічні, фармакологічні), характерних для осіб з високою мотивацією до приховування. ПРН 6. Вміння впевнено та чітко формулювати запити під час передтестової бесіди, ефективно працюючи з опором та уникаючи провокаційних ситуацій. ПРН 7. Вміння виконувати комплексний аналіз поліграм, інтегруючи дані про психофізіологічні реакції, поведінкові спостереження та інформацію, отриману під час передтестової бесіди, з урахуванням складності фабули справи. ПРН 8. Вміння формулювати науково обґрунтовані та юридично коректні висновки поліграфологічного дослідження, що відповідають вимогам судової експертизи, та здатні витримати критику у судових засіданнях, зокрема у резонансних справах.

	ПРН 9. Вміння ефективно взаємодіяти зі слідчими, прокурорами та адвокатами, надаючи чіткі та зрозумілі пояснення щодо методики та результатів дослідження. ПРН 10. Вміння оцінювати процесуальні та репутаційні ризики, пов'язані з проведенням досліджень у «політичних» справах, та діяти відповідно до етичних норм та законодавчих вимог. ПРН 11. Вміння застосовувати принципи конфіденційності та безпеки інформації на всіх етапах проведення дослідження, особливо у справах, що стосуються державної таємниці або мають високий ступінь конфіденційності. ПРН 12. Вміння використовувати міжнародний досвід та найкращі практики застосування поліграфа у розслідуваннях корупційних та економічних злочинів.
Документ, що видається за результатами підвищення кваліфікації	Свідоцтво про підвищення кваліфікації встановленого зразка
Місце виконання програми	За місцезнаходженням суб'єкта підвищення кваліфікації, місцезнаходженням замовника програми, місцем формування групи.
Мінімальна та максимальна кількість осіб в групі	3-30 слухачів

2. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна (дистанційна) форма навчання	
Загальна кількість: кредитів – 6 годин – 180 змістових модулів – 3	Галузь знань <u>С - Соціальні науки, журналістика та інформація</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>С4 «Психологія»</u> (код і назва) Рівень вищої освіти: <u>Освіта дорослих (післядипломна освіта)</u>	Дисципліна вільного вибору	
		Рік підготовки:	
		Семестр	
		Лекції	
		48 год.	
		Практичні, семінарські	
		32 год.	
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		100 год.	

		Форма підсумкового контролю: Виконання індивідуального завдання
--	--	---

3. ПРОГРАМА КУРСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЮ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИННИ

Тема 1. Психологія та механізми вчинення корупційних злочинів (хабарництво, зловживання владою/становищем, відмивання коштів), економічних злочинів (шахрайство, розкрадання, ухилення від податків) та їх типові прояви.

Тема 2. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють з конкретними деталями фінансових операцій відповідно до виду економічного злочину. Методика їх розробки.

Тема 3. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють з конкретними видами корупційних схем. Методика їх розробки.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА У РОЗСЛІДУВАННЯХ ПІДВИЩЕНОЇ СУСПІЛЬНОЇ РЕЗОНАНСНОСТІ АБО ПОЛІТИЧНОЇ ЗНАЧУЩОСТІ

Тема 1. Психологія та механізми вчинення «політичних» правопорушень та злочинів проти держави, її суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, національної безпеки або її вищих представників з метою зміни політичного устрою, захоплення влади чи ослаблення держави, їх типові прояви.

Тема 2. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють з конкретними деталями політичних розслідувань.

Тема 3. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють при розслідуваннях злочинів проти держави та національної безпеки.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ПРАКТИКУМ ЗІ СКЛАДАННЯ ТЕСТОВИХ ОПИТУВАЛЬНИКІВ ВІДПОВІДНО ДО МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА РІЗНИМИ ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНИХ, КОРУПЦІЙНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Практичне заняття 1. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за економічними злочинами.

Практичне заняття 2. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за корупційними злочинами.

Практичне заняття 3. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за злочинами підвищеної суспільної резонансності.

Практичне заняття 4. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за злочинами підвищеної політичної значущості.

4. СТРУКТУРА КУРСУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Денна (вечірня) форма					
	Разом	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.
Змістовний модуль 1. Специфіка психологічних досліджень із застосуванням поліграфа у справах про корупцію та економічні злочини. Тема 1. Психологія та механізми вчинення корупційних злочинів (хабарництво, зловживання владою/становищем, відмивання коштів), економічних злочинів (шахрайство, розкрадання, ухилення від податків) та їх типові прояви. Тема 2. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють з конкретними деталями фінансових операцій відповідно до виду економічного злочину. Методика їх розробки. Тема 3. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють з конкретними видами корупційних схем. Методика їх розробки.	60	24				36
Змістовний модуль 2. Специфіка психологічних досліджень із застосуванням поліграфа у розслідуваннях підвищеної суспільної резонансності або політичної значущості Тема 1. Психологія та механізми вчинення «політичних» правопорушень та злочинів проти держави, її суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, національної безпеки або її вищих представників з метою зміни політичного устрою, захоплення влади чи ослаблення держави, їх типові прояви. Тема 2. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють з конкретними деталями політичних розслідувань. Тема 3. Спеціалізовані тести та опитувальники, які ефективно працюють при розслідуваннях злочинів проти держави та національної безпеки.	60	24				36
Змістовний модуль 3. Практикум зі складання тестових опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень зарізними видами економічних, корупційних та політичних розслідувань	60		32			28

Практичне заняття 1. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за економічними злочинами. Практичне заняття 2. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за корупційними злочинами. Практичне заняття 3. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за злочинами підвищеної суспільної резонансності. Практичне заняття 4. Відпрацювання навичок складання опитувальників відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за злочинами підвищеної політичної значущості.						
Усього годин	180	48	32			100

5. САМОСТІЙНА РОБОТА

Вид самостійної роботи:

1. Самостійна робота з літературою.
2. Розробка тестових опитувальників за матеріалами кримінальних проваджень

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Особливості проведення поліграфних досліджень за матеріалами кримінальних проваджень за економічними злочинами.	16
2	Особливості проведення поліграфних досліджень за матеріалами кримінальних проваджень за корупційними злочинами.	16
3	Особливості проведення поліграфних досліджень за матеріалами кримінальних проваджень за резонансними злочинами.	10
4	Особливості проведення поліграфних досліджень за матеріалами кримінальних проваджень в межах політичних розслідувань.	10
5	Розробка тестових опитувальників за економічними злочинами.	12
6	Розробка тестових опитувальників за корупційними злочинами.	12
7	Розробка тестових опитувальників за резонансними злочинами.	12
8	Розробка тестових опитувальників за резонансними злочинами.	12
	Всього	100

6. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі вивчення навчального матеріалу використовуються наступні методи навчання:

- словесні методи: лекція, пояснення, бесіда, обговорення, дискусія;
- наочні методи: презентація, ілюстрація, демонстрація;
- методи формування практичних умінь і особистісних якостей: виконання практичних завдань, вправи, підготовка і здійснення виступів перед аудиторією.

Самостійна робота включає роботу з текстовим матеріалом та виконання індивідуальних практичних завдань.

7. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

При вивченні навчального матеріалу здійснюється підсумковий контроль, який проводиться з метою визначення рівня підготовленості слухача з певних тем, розділів програми підвищення кваліфікації, якості виконання конкретних завдань та здійснюється впродовж курсів під час проведення аудиторних занять та при виконанні самостійної роботи.

Об'єктом оцінювання є:

- програмний матеріал, який викладається на лекціях;
- програмний матеріал для практичних занять, який передбачений програмою;
- програмний матеріал для самостійного вивчення, який передбачений програмою.

Підсумковий контроль – виконання індивідуального завдання з розробки тестувальних опитувальників у програмному забезпеченні RUBICON відповідно до матеріалів кримінальних проваджень за різними видами економічних, корупційних та політичних розслідувань/

8. НАВЧАЛЬНО МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Програма підвищення кваліфікації.
- Мультимедійні презентації.
- Комп'ютерні поліграфи: «RUBICON», «АХСІТОН» з відповідним програмним забезпеченням

9. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Вагіна О.В. Юрико-психологічні особливості проведених опитувань з використанням поліграфа в органах МВС України: монографія. Харків: Факт, 2021. 187 с.
2. Валідні системи оцінювання для форматів тестів із запитаннями порівняння: довідковий матеріал /уклад. Алексеева-Процюк Д.О., Гичка С.С. К., 2021. 40 с.
3. Використання методики виявлення прихованої інформації під час опитувань з використанням поліграфа в діяльності органів і підрозділів Національної поліції України: навчальний посібник / Т.Р.Морозова, Ю.М.Волкова, В.Б.Коба, К.О.Чаплинський; Департамент забезпечення діяльності Голови Національної поліції України; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ.;Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 266 с.
4. ДСТУ 8692:2016 Поліграфи. Технічні умови. URL : <http://kp-ua.com/dovidka-problemy-v-roboti-natsionalnogo-standartu-v-ukrayini-dstu-8692-2016-poligrafy-tehnichni-umovy> (дата звернення 21.03.2025).

5. Довідник поліграфолога (валідні формати тестів та системи бального оцінювання): довідник / уклад. В. Шаповалов, Д. Зубовський, Д. Алексеева-Процюк, О. Гончарова. Київ: Освіта, 2018. 20 с.

6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5 (зі змінами та доповненнями). Верховна Рада України: веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення 21.04.2025).

7. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України. Затверджена Наказом МВС 28.07.2004 р. №842, зареєстрована в Міністерстві юстиції України Наказом № 1373/9972 від 27.10.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-04#Text> (дата звернення 24.02.2025).

8. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення 15.01.2025).

9. Морозов О.М. Патофизиологический анализ личности в правоохранительной практике: монография. Київ: Алерта, 2023. 402 с.

10. Морозов О.М. Поліграфні експертизи – психологічні чи психофізіологічні. *Антропология*. Київ, 2023. Вип. 1. С 46-48.

11. Морозов О. М. Феноменология зрады: розвідка – контррозвідка. К.: Атіка, 2013. 272 с.

12. Морозов О. М., Морозова Т. Р. Суб'єктність як передумова якісного розвитку української поліграфології. *Журнал «Інформаційна безпека людини, суспільства, держави»*. Київ, РВВ НА СБУ, №1-3 (28-30), 2022. С. 90-99.

13. Морозова Т.Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

14. Морозова Т.Р. Методичні прийоми створення тестових опитувальників із метою проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа. *Науковий вісник*. №80. Київ: Видавництво НА СБУ, 2021. С. 177-185.

15. Морозова Т.Р. Поліграми. Наочний посібник. Монографія-атлас. Київ: Бібліотека журналу «Антропология», 2018. 50 с.

16. Морозова Т.Р. Поліграфологія: підруч. Харків: Естет Принт, 2019. 476 с.

17. Мотлях О.І. Поліграфологія. Підручник. К.: Освіта України, 2022. 550 с.

Додаткова

1. Закон України «Про Бюро економічної безпеки»: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 23.08.2022).

2. Закон України «Про Державне бюро розслідувань»: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення 23.08.2022).

3. Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»: Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.08.2022).

4. Закон України «Про Національну поліцію»: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 23.08.2024).

5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 24.09.2024).

6. Закон України «Про розвідку»: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення 23.08.2022).

7. Мотлях О.І., Усіков І.П. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації): посіб. Київ: Освіта України, 2015. 210 с.
8. Тест Лугового на поліграфі поставили під сумнів: BBC News. URL: https://www.bbc.com/russian/uk/2015/03/150309_litvinenko_inquiry_lugovoy_test (дата звернення 29.10.2023)
9. Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques. *Polygraph*. 2011. 40 (4). P. 194-248. URL. https://apoa.memberclicks.net/assets/docs/polygraph_404.pdf. (дата звернення 15.12.2020).
10. Nathan J. Gordon, William L. Fleisher Методика комплексного порівняння зон (IZCT) / *Актуальні питання теорії та практики використання поліграфа*: збірка статей за заг. ред. В.О. Шаповалова. Київ: Освіта України, 2016. С. 124-132.
11. Terminology Reference for the Science of Psychophysiological Detection of Deception. 4-rd Edition. 2022. 87 p.
12. The Polygraph and Lie Detection / *National Research Council*, 2023. Washington, DC: The National Academies Press. 416 p. URL: <https://doi.org/10.17226/10420> (дата звернення 15.12.2023).